

3. Полковникова С. А. О некоторых частных значениях постпозитивных деепричастий совершенного вида / С. А. Полковникова // Проблемы общего и русского языкознания: сборник трудов. – М.: Изд-во МГПИ им. В. И. Ленина, 1978. – С. 50–61.

Комарова З. И. Трансформирование деепричастных оборотов как способ выявления семантико-синтаксических отношений в простом осложненном предложении

Аннотация

В статье описаны особенности трансформационного анализа простых осложненных предложений с деепричастиями несовершенного вида. Применение этой методики исследования языкового материала позволило установить семантико-синтаксические отношения между основной и второстепенной предикациями в структуре описываемых синтаксических конструкций.

Ключевые слова: простое осложненное предложение, деепричастие несовершенного вида, трансформационный анализ, семантико-синтаксические отношения, основная и второстепенная предикации.

Komarova Z. I. The transformation of adverbial-participial clause as a means of semantic-syntactic relations identification in simple compound sentences

Summary

Object of research is simple complicated sentence with separated adverbial participial phrases which are formed by adverbial participle of imperfect form, and its subject are the functions of adverbial-participial phrases in semantic and syntactic structure of analyzed syntactic constructions.

The purpose of scientific work is to clarify the semantic and syntactic relations between primary and secondary predication in structure of simple complicated sentences by various transformations of separated components, expressed by adverbial-participial phrases with adverbial participles of imperfect form.

The performed transformational analysis of the linguistic material shows that the majority of the adverbial participles of Ukrainian language characterized by polysemy: adverbial-participial construction allows simultaneously a number of transformations in sentence of different types and different semantics. This regularity is explained by the absence of explicitly expressed relation of adverbial participle to the main predicate. Between the parts of sentences, formal centers of which (primary and secondary actions) are personal verb and adverbial participle of imperfect form there are also connections which are used like circumstances of accompanying, motivational, attributive, and also equitable and «background» predication. The boundaries between different types of relations are unclear because functional significance of adverbial participle depends on various factors, the most important of which is the semantics of the primary and secondary predication.

Key words: simple complicated sentence, adverbial participle of imperfect form, transformational analysis, semantic and syntactic relations, primary and secondary predication.

УДК 81'25:811.161.2:811.133.1

Лазарев О. В.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва
E-mail: cool.oleg333@yandex.ua

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ
ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА УКРАЇНОЗНАВЧИХ НАЗВ У ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕКСТАХ**

В статті розглядаються теоретичні аспекти проблеми відтворення української історичної термінології та українознавчої лексики у французьких текстах. Визначено основні способи передачі українізмів у французькій мові. Встановлено, що найбільш прийнятним шляхом відтворення українознавчих назв і понять є спосіб, що виключає посередництво інших мов.

Ключові слова: спосіб відтворення, українська історична термінологія, українознавча лексика, французький текст, еквівалентна передача, асиміляція.

Актуальність зазначеної проблеми полягає в тому, що, поряд зі суспільно-політичними подіями сьогодення, перед Україною постало нагальне завдання інтеграції у європейську і світову культуру. Для того, щоб донести до іншомовного і, зокрема, французького читача основні поняття історії України, необхідне неупереджене висвітлення та інтерпретація історичних явищ, а також вироблення історичної термінології іноземними мовами, зокрема системи історичних термінів французькою мовою, які б адекватно відбивали зміст українських історичних термінів.

Питання про відтворення українознавчої термінології до цього часу майже не розглядалось ні у практичному, ні в теоретичному плані. У французькій історичній науці з'явилися праці, присвячені окремим періодам історії України, а в українській літературі зрідка стосувалося питання передачі засобами французької мови українознавчих понять і, зокрема, української історичної термінології.

У зв'язку з цим, наприклад, книга Аркадія Жуковського «Histoire de l'Ukraine» [7], яка охоплює всі періоди історії України (від праісторії і до наших днів), становить значний інтерес з погляду відтворення в ній української історичної термінології, зокрема тієї її частини, що стосується епохи козацтва. Тому таку книгу можна брати матеріалом цього наукового дослідження.

Дослідження слід проводити методом зіставлення українських історичних термінів, вжитих, наприклад, у праці Аркадія Жуковського та Ореста Субтельного («Нарис історії України») [1].

Мета роботи – розглянути теоретичні аспекти особливостей передачі французькою мовою української історичної термінології, а також українознавчих понять і назв.

Зараз широко відомо, що історія України – одна з найбільш занедбаних українознавчих дисциплін. Довгий час ми залишалися Українцями, позбавленими власної історії. Протягом майже століття «невблаганна система» робила все можливе, щоб позбавити нас минулого, деформувати й узалежнити його від московсько-кремлівської імперії. Міжнародної слави знавець «Радянської Орди» Гелен Карер-д'Енкос стверджувала: «Неросійські народи примушені зі свого минулого зберігати тільки те, що їх зближувало з Росією. І, позбавленим власного, їм не лишається нічого іншого, як історично ототожнювати себе з російським народом» [6, с. 32]. Але за роки незалежності нашої держави у напрямку вивчення історії України зроблено немало. Насамперед, незалежна держава повинна мати своє минуле, а також історію, справжню, а не сфальсифіковану псевдоісториками. Адже за допомогою історії ми усвідомлюємо досвід минулого і намагаємось уникати його помилок.

Зараз Україна постала перед світовим товариством як незалежна і рівна серед рівних держава. Тому й виникла така необхідність в осмисленні української історії у широкому європейському та загальносвітовому контексті.

Праця Аркадія Жуковського «Histoire de l'Ukraine» [7] має велике значення для відновлення історії України та для внесення правок до світової історії. Але не тільки історичне значення має ця книга; вона є також скарбом лексичних запозичень українського походження, зокрема історієзнавчих термінів, в сучасну французьку мову. Питання про українознавчі терміни у французькій літературній мові надзвичайно цікаве, актуальне і вимагає серйозних досліджень. Проте такому питанню не приділялося досі достатньої уваги. Пояснюється це, почасти, тим, що як російські, так і французькі лінгвісти ототожнювали значну частину українізмів з русизмами. Це, звичайно, відбувалося тому, що після договору України з Московією 1654 р. окремі лексичні запозичення українського походження входили у французьку мову через російську.

Звичайно, цікавість до української культури у Франції та вживання деяких слів українського походження у французькій мові не є випадковим [10]. Адже українське коріння веде до однієї з найдавніших європейських цивілізацій. Це завжди була багата країна зі своїми природними ресурсами, зручним географічним положенням та давньою культурою. Тому у Франції Україна завжди була предметом вивчення економічного і культурного життя.

Починаючи з XVI ст., Україна була об'єктом вивчення істориками, географами та іншими науковцями. У своїх історичних творах (Франсуа де Бельфоре, «Всесвітня історія» (1570 р.) та Л. Боплан, «Опис України» [5]) французькі вчені описували географічні умови України, культуру

народу, його побут та спорідненість з іншими слов'янськими народностями. Також багато творів французької літератури присвячені вивченню історичних подій, пов'язаних з боротьбою українського народу за свою національну незалежність. Найяскравішим прикладом є «Історія козаків» [8] М. Лесюра. Інтересові до вивчення української культури у Франції сприяли також переклади художніх творів українських письменників. Велику роль щодо цього відіграла творчість і перекладацька діяльність Проспера Меріме. Можна назвати його відомий твір «Козаки колишніх часів» [9], а також його переклад повісті Марка Вовчка «Козачка». Слід зазначити, що ця література на українські теми, пронизана співчуттям до українського народу, сприяла популяризації української культури у Франції; разом з тим, до лексичного складу французької мови увійшла низка українських слів та виразів.

Природно, що під час вивчення історії, географії і культури України французькі вчені наближались до української мови. Це приводило їх до висловлення вражень та думок щодо української мови, її походження, ролі в історії, характерних особливостей.

Наприклад, такі вчені, як Л. Леже, вважали, що навмисні спроби применшити значення української мови, звівши її до ролі місцевого говору, пояснюється або злим наміром деяких сусідів, або недостатнім знанням цього питання.

Так, на означення нових понять, для яких не існувало відповідних еквівалентів, до французької мови увійшла певна кількість слів, головним чином – через посередництво російської мови, а почасти й безпосередньо з українського джерела. Потім у процесі розвитку французької мови ця лексика поступово змінювала свою форму, підпорядковувалася законам граматики, фонетики та орфографії французької мови, а іноді змінювала своє значення. Звичайно, кількість слів українського походження у французькій мові невелика, але важливо те, що більшість з них не має там еквівалентів.

З розвитком французько-українських культурно-економічних зв'язків кількість запозичень українського походження поступово збільшується. Останнім часом слова українського походження використовуються дедалі ширше. Яскравим прикладом цього залишається книга «Histoire de l'Ukraine» [7] Аркадія Жуковського. Цей твір, насправді, відкрив новий етап не тільки в осмисленні української історії, а й у поширенні україномовної лексики, зокрема історичної термінології, у французькій мові.

Так чи інакше французькі вчені та провідні письменники своїми творами сприяли поповненню французької мови українознавчою лексикою.

Розглядаючи історичну термінологію, насамперед слід визначити, що є терміном і яка природа історичної термінології.

Під терміном розуміють спеціальне слово або словосполучення, прийняте у певній професійній діяльності, яке вживається в особливих умовах. Термін – це також словесне позначення поняття, що входить в систему назв відповідної сфери професійних або фахових знань. З цього випливає багатозначність слова «термінологія» [4, с. 47]: це сукупність термінів визначеної галузі або дисципліни (наприклад, історична термінологія). Сюди також належить методика відбору і класифікація термінів, створення неологізмів, поширення термінів.

Кваліфікуючи сутність терміна, слід пам'ятати про його триєдину основу: предметне знання, логічне осмислення та мовне вираження. Потрібно зазначити, що термін або спеціальна лексика створюються і вживаються для позначення речей, що відсутні у звичайних умовах, або для визначення тих аспектів реалій, що не потрапляють у центр уваги людини у повсякденному житті. На відміну від звичайного слова, яке має логічний зміст та конотативні відтінки, у терміна на першому місці знаходиться його зміст. Термін – завжди член певної термінології, в рамках якої він визначений або означений. Способи утворення термінів у різних мовах залежать від часу формування термінологічних систем. При утворенні чи вживанні терміна недоречні ні мовний пуризм, ні надмірне збільшення запозичень. Термін – це, насамперед, елемент певної наукової галузі. Його план

змісту – позамовна дійсність, що штучно формується у певній науковій системі, а також елементи вираження рідної чи іноземної мови і штучно вироблені терміноелементи.

Розглядаючи історичну термінологію, зазначимо, що історичний термін – це словесне позначення, що входить у систему історичних понять. А історична термінологія – це сукупність термінів історичної галузі знань, науки. Або історична термінологія – це історієзнавча лексика.

Насправді, історична термінологія має бути багатогранною, тому що історична дисципліна пов'язана з багатьма іншими науками, наприклад, географією, військовою справою, адміністративно-управлінською, політичною та економічною сферами тощо. Незалежно від того, до якої галузі належить той чи інший термін, важливо, щоб він або назва містили в собі предметне знання історії, її логічне осмислення. Історія, зокрема, України, вивчає епохи, періоди, суспільні лади, події, і в цьому випадку термінологія повинна об'єднувати назви, які по-різному відбивають зміст аспектів вивчення. Таким чином, до історичної термінології можна віднести як загальні, так і власні назви, які містять у собі зміст аспектів, що вивчаються історичною дисципліною. Більшою мірою історичні терміни – це архаїзми, а також їх підгрупа – історизми, зміст яких містить знання історії.

Звичайно, власні назви не можна віднести до термінів. Це, наприклад, географічна назва міста Чигирин, імена видатних історичних діячів (Богдан Хмельницький), також назви установ, таких як Києво-Могилянська академія тощо. Такі лексеми, безперечно, можна віднести до підрозділу історичної термінології, тому що зміст цих власних назв несе предметне знання історії. Тим більше, що без власних назв неможливо розглядати історичні явища, оскільки вони повністю пов'язані з вивченням предмету історії.

Коли йдеться про відтворення українознавчих назв, зокрема історичної термінології, у французьких текстах, мається на увазі еквівалентна передача значення українізмів з відповідною адаптацією їхньої звукової і писемної форми до фонетичної та графічної системи французької мови. Українську історичну термінологію, що входить до французької мови, можна поділити на дві частини: терміни, які мають і не мають еквівалентів у французькій мові. Перехід української історичної термінології або українознавчих назв до французької мови можна передати за допомогою схем:

1) *українська історична термінологія (українознавчі назви) = терміни або назви, що мають еквіваленти у французькій мові → переклад та відбір еквівалента → французька мова;*

2) *українська історична термінологія (українознавчі назви) = терміни або назви, що не мають еквівалентів у французькій мові → асиміляція → французька мова.*

Схеми демонструють, що терміни або назви, які мають еквіваленти, перекладаються і знаходять свої відповідники у французькій мові. А в чому ж у такому випадку полягає асиміляція? Фонетична, насамперед, зводиться до заміни неприйнятних і неіснуючих звуків найбільш близькими їм за якістю звуками мови-рецептора. Фонетичне освоєння україномовних історичних термінів також пов'язане з їхнім графічним оформленням у французькій мові. На початковій стадії входження українознавчих назв і понять у французьке мовне середовище, тобто в момент відтворення, необхідно враховувати і граматичні перетворення [2, с. 63].

Таким чином, відтворені французькою мовою терміноодиниці, потрапивши в іншомовне середовище, приводяться у відповідність з її фонетичними, графічними, граматичними та лексико-семантичними нормами, тобто асимілюються. Причому, багато факторів враховується ще у момент перенесення терміноодиниці на новий мовний ґрунт. Тобто важливе значення має ще й те, яким шляхом передається в іншу мову, зокрема французьку, історичний термін: книжним чи усним, а також за допомогою посередництва інших мов (російської, польської) чи безпосередньо з української мови.

Для розгляду проблеми відтворення української історичної термінології та українознавчих назв звернемось до кількох найважливіших способів. Перший – це запозичення, один з найпоширеніших

способів відтворення. Другий – калька як різновид запозичення. Кальки бувають структурно-семантичні, часткові, семантичні. Третій – пояснювальний (описовий) переклад. Четвертий – транспозиція як заміна однієї частини мови іншою, зберігаючи зміст терміна. П'ятий – транслітерація як передача графічними засобами французької мови українознавчої назви. У текстах транслітерація часто подається в дужках або виділяється іншими способами.

Таким чином, нами встановлено, що відтворення української історичної термінології та українознавчих назв у французьких текстах має на меті еквівалентну передачу значення українізмів з відповідною адаптацією їхньої звукової і писемної форми до фонетичної та графічної системи французької мови.

На теперішній час можна говорити про існування двох принципово відмінних способів відтворення українських історичних термінів, а також українознавчої лексики в цілому. Назвемо ці способи опосередкованим і неопосередкованим [3, с. 17]. Перший ґрунтується на використанні мови-посередника, другий – на запозиченнях безпосередньо з української мови. При першому способі роль посередника (російської мови) полягає у наданні українській назві російськомовної форми, яка потім адаптується у французькому мовленні. Спосіб, що ґрунтується на посередництві російської мови, вважався нормативним, продовжує панувати в офіційних, ділових, культурних, наукових сферах. В одній з найбільш авторитетних у наукових колах праць із французької орфоєпії «Словнику французької вимови в її сучасній нормі» [11] Леона Варнанта послідовно використовується саме такий спосіб передачі українознавчої лексики.

Однак виявилось, що саме українців, які не мали права голосу при вирішенні цього питання, такий стан речей не влаштовує. Вони обирають набагато простіший і природніший шлях: вживаючи українізми у французькому мовленні, вони виходять з тих форм, які властиві їхній рідній мові. На батьківщині це їм дозволялося дуже рідко, тоді як у діаспорі, головним чином у Франції, тенденція до рівняння на українську мову адміністративних утисків не зазнає.

На сучасному етапі спосіб відтворення, побудований на основі української мови, неусталений, хиткий, до певної міри екзотичний. Звичайно, опосередкований спосіб був би доречний і виправданий, коли б він застосовувався стосовно мови, яка не має своєї писемності, давніх традицій наукового вивчення тощо. Про українську мову цього сказати не можна, і тому посередництво інших мов (тим паче російської) для її зіставлення із французькою мовою не викликане необхідністю. До того ж, спосіб відтворення з використання мови-посередника має суттєві недоліки:

- 1) при цьому способі українізмам надаються форми, які не узгоджуються ні зі звуковою, ні із графічною, ні із граматичною будовою української мови;
- 2) неадекватна передача українознавчих назв і понять не може вважатися прийнятною;
- 3) вибір іншої мови для передачі українізмів у французькій мові як вияв неповноти функціонування української мови не сприяв би її сприйняттю як повноцінної, розвиненої мови, здатної забезпечити всі сфери мовного спілкування в суспільстві.

Отже, набагато доцільнішим в усіх відношеннях слід вважати спосіб відтворення української історичної термінології та українознавчих назв і понять, орієнтований безпосередньо на українську мову. Правда, цей спосіб, на жаль, поки що мало вивчений і тому сприймається з певною стриманістю і без належного розуміння. Звичайно, існують усталені традиції відтворення як української історичної термінології, так і українознавчої лексики у французьких текстах, але це питання іншого наукового дослідження. Так, деякі науковці і письменники використовують неопосередкований спосіб відтворення, але до багатьох форм потрібно подавати транскрипцію для уточнення правильного читання.

Висновки, отримані у статті, можуть цікавити як перекладачів, так і викладачів французької мови, які знайомлять франкомовну аудиторію з українським минулим і сучасністю. У теоретичному плані праця може становити певний внесок у висвітлення питання про асиміляцію українознавчих понять і назв французькою мовою.

Список використаної літератури

1. Жуковський А. Нарис історії України / А. Жуковський, О. Субтельний. – Львів: Наукове товариство імені Тараса Шевченка, 1992. – 230 с.
2. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – К.: Наукова думка, 1982. – 210 с.
3. Панич Г. І. Українські назви у французьких текстах / Г. І. Панич. – К.: КДЛУ, 1994. – 23 с.
4. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1989. – 314 с.
5. Ховхун В. П. Слова українського походження в «Описі України» Боплана / В. П. Ховхун. – К.: Наукова думка, 1994. – 10 с.
6. Carrère d'Encausse H. L'empire éclaté – la révolte des nations en URSS / H. Carrère d'Encausse. – Paris, 1978. – 310 p.
7. Joukovsky A. Histoire de l'Ukraine / A. Joukovsky. – Paris: Dauphin, 1993. – 290 p.
8. Lessure M. Histoire des cosaques / M. Lessure. – Paris, MDCCCXIV. – Т. I. – 327 p.
9. Mérimée P. Les cosaques d'autrefois / P. Mérimée. – Paris: Michel Lévy Frères, 1865. – 260 p.
10. Nouveau Petit Robert. Dictionnaires le Robert. – Paris, 1993. – 2260 p.
11. Warnant L. Dictionnaire de la prononciation française dans sa norme actuelle / L. Warnant. – Paris: Gembloux: Duculot, 1987. – 992 p.

Лазарев О. В. Теоретические аспекты проблемы воспроизводства украинской исторической терминологии и украиноведческих названий во французских текстах

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические аспекты проблемы воспроизводства украинской исторической терминологии и украиноведческой лексики во французских текстах. Определены основные способы передачи украинизмов во французском языке. Установлено, что наиболее приемлемым путем воспроизведения украиноведческих названий и понятий есть способ, исключающий посредничество других языков.

Ключевые слова: *способ воспроизведения, украинская историческая терминология, украиноведческая лексика, французский текст, эквивалентная передача, ассимиляция.*

Lazarev O. V. Theoretical aspects of problem of the reproduction of Ukrainian historical terminology and Ukrainian names in French texts

Summary

The article deals with theoretical aspects of reproduction of the Ukrainian historical terminology and Ukrainian names in French texts. The main modes of transmission of the Ukrainisms in French are shown. It is found that the most acceptable way of reproduction of the Ukrainian names and concepts is a way that eliminates the mediation of other languages.

So much appropriate in all respects be considered a method of reproduction of the Ukrainian historical terminology and concepts of Ukrainian names and focused directly on the Ukrainian language. However, this method is, unfortunately, still poorly understood and therefore perceived with a certain restraint and without proper understanding. Of course, there are well-established tradition of reproduction as Ukrainian historical terminology and vocabulary of Ukrainian studies in the French texts, but the issue more research. For example, some scientists and writers used unmediated way to reproduct, but to many forms should be submitted transcription to clarify the correct reading.

In order to inform the foreign language, particularly French reader to the basic concepts of the history of Ukraine, the necessary impartial coverage and interpretation of historical events and develop historical terminology of foreign languages, particularly the system of historical terms in French, which would adequately reflect the content of Ukrainian historical terms.

The findings obtained in the article may be of interest as translators and teachers of French, French-speaking audience to familiarize with the Ukrainian past and present. In theoretical terms work can be a contribution to the coverage of the issue of assimilation of Ukrainian concepts and titles in French.

Key words: *method of reproduction, Ukrainian historical terminology, Ukrainian language, the French text, equivalent to the transfer, assimilation.*